Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

SİVİL KATILIM PROJESİ

Afet ve Acil Durumlara Karşı Engelli Gönüllülerinin Güçlendirilmesi Eğitim Kitapçığı

Bu kitapcık Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle "Sivil Katılım Hibe Programı" kapsamında hazırlanmıştır. Bu kitapcığın içeriği yalnızca Türkiye Sakatlar Derneği sorumluluğundadır, UNDP ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Afet ve Acil Durumlara Karşı Engelli Gönüllülerinin Güçlendirilmesi Eğitim Kitapçığı

Hazırlayan:Türkiye Sakatlar Derneği (TSD)
Ördek Kasap Mah. Aşağıguraba Cad. No: 31/33 Kat: 4, Çapa/Fatih, İstanbul/Türkiye
Tel: +90 212 521 49 12
E-posta: info@tsd.org.tr

Tarih ve Yer: İstanbul – 2025

Yayımlayan ve Sorumlu Kurum: Türkiye Sakatlar Derneği

Baskı ve Dağıtım: Türkiye Sakatlar Derneği, İstanbul / Ankara

Kaynak Gösterimi:
Yayın alıntılamalarında lütfen aşağıdaki biçimi kullanınız:
Türkiye Sakatlar Derneği (2025). Afet ve Acil Durumlara Karşı Engelli Gönüllülerin Güçlendirilmesi Eğitim Kitapçığı. İstanbul.

Bu kitapcık, Avrupa Birliği'nin "Sivil Katılım Hibe Programı" kapsamında sağladığı mali destekle hazırlanmıştır. Kitapcık içeriği, yalnızca Türkiye Sakatlar Derneği'nin sorumluluğundadır ve UNDP ile Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1 AFET VE ACİL DURUMLARA HAZIRLIK

2 AFET VE ACİL DURUMLARDA KENDİ KENDİNE YETME

3 AFET SONRASI YEREL DESTEK MEKANİZMALARI VE HAKLARA ERİŞİM

5 AFET VE ACİL DURUMLARDA GÖNÜLLÜLÜK

SONUÇ

KAYNAKÇA

GİRİŞ

Günümüzde küresel iklim değişikliği, yoğun kentleşme ve artan nüfus hareketliliği, Türkiye gibi doğal afet riski yüksek ülkelerde yaşamı her zamankinden daha savunmasız kılmaktadır. Deprem, sel, yangın ve heyelan gibi olaylar; altyapıyı, ekonomik faaliyetleri ve en önemlisi; toplumun en kırılgan üyeleri olan engelli bireylerin günlük yaşamlarını ciddi biçimde tehdit etmektedir. Bu kitapçık, "hiç kimseyi geride bırakmama" ilkesiyle, engelli bireylerin afet öncesi hazırlıktan müdahale ve iyileşme süreçlerine kadar tüm aşamalarda eşit, erişilebilir ve katılımcı roller üstlenebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Amaç ve Kapsam

Bu rehberin temel amacı; engelli vatandaşların fiziksel, duyusal, zihinsel ve medikal ihtiyaçlarını karşılayacak yöntemler, araçlar ve politikaları bir araya getirerek hem bireysel hem de topluluk düzeyinde dayanıklılığı güçlendirmektir. Bölüm 1'de afet türleri ve Türkiye'deki risk düzeni; Bölüm 2'de kendi kendine yardım becerileri; Bölüm 3'te afet sonrasında haklara erişim ve yerel destek mekanizmaları; Bölüm 4'te ise gönüllülük modelleri ele alınmaktadır. Her başlıkta, güncel bilimsel veriler, ulusal/uluslararası mevzuat, örnek uygulamalar ve somut adım listeleri yer alacaktır.

Hedef Kitle

Bu kitapçık; devlet kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, gönüllü ağları ile afet ve acil durum hazırlık sorumluluğu taşıyan tüm profesyonellerin yanı sıra, engelli bireyler, aileleri ve bakım sorumlularına yönelik hazırlanmıştır. İçerikler, farklı engel gruplarının özel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde basitleştirilmiş rehberlerden teknik politika analizlerine kadar geniş bir yelpazede sunulmaktadır.

Yöntem ve Yaklaşım

Metin boyunca, AFAD, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi kurumsal kaynakların yanı sıra BM Sendai Çerçevesi, CRPD, UNV ve CBM gibi uluslararası belgeler ile hak temelli standartlara yer verilmiştir. Ayrıca saha uygulama örnekleri, yerelden küresele pilot projeler ve akademik çalışmalardan derlenen kanıt tabanlı yöntemler, her bölümün içinde adım adım uygulama imkânı tanıyacak şekilde işlenmiştir. Böylece okuyucu; hem stratejik planlama hem de günlük pratikler için kapsamlı, erişilebilir ve uygulanabilir bir başvuru kaynağına sahip olacaktır.

1 AFET VE ACİL DURUMLARA HAZIRLIK

1.1 Afet Türleri ve Türkiye'de Risk Durumu

1.Deprem Riski (Jeolojik Afet)

- **Deprem bölgeleri:** Türkiye haritası, 1996'dan bu yana beş dereceli zonlama sistemiyle tanımlanmış durumda (1. derece: yüksek risk; 5. derece: düşük risk). Marmara, Ege, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Anadolu Fay Hattı'nı içeren bölgeler özellikle 1. ve 2. derece yüksek riskli alanlardadır .

- **Deprem istatistikleri:** 1900–2014 yılları arasında büyüklüğü M ≥ 4: 4.863 deprem kaydedilmiştir. Bu veriler Gutenberg–Richter ile Poisson regresyon modelleriyle analiz edilmiş ve M ≤ 5.5 depremlerinin 10–100 yıl aralığında daha sık, M ≥ 6 depremlerinin görece daha seyrek ancak yıkıcı olduğu anlaşılmıştır **(dergipark.org.tr).**

- **Tetikleyen Fay Sistemleri:** Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı (DAF),Türkiye'deki büyük M ≥ 7.4 depremlerin çoğunu oluşturur. Örneğin 1999 İzmit (M 7.4), 2020 Elazığ (M 6.8), 2023 Kahramanmaraş (M 7.8) büyük sarsıntılardır .

- **Tektonik Gerilim Birikimi:** Marmara bölgesinde, yaklaşık 250–400 yıllık bir tekrar döngüsü tahmin edilen, toplum tarafından telaffuz edilen "seismic gap" (yer kayması boşluğu) bulunmakta ve yeni bir büyük deprem ihtimali yükselmektedir (**arxiv.org**).

2. Sel ve Taşkın Riski (Meteorolojik Afet)

- **Coğrafi Yayılım:** Karadeniz, Doğu Anadolu ve Akdeniz kıyı şeridi, yıllık ortalama yağış miktarının yüksek olması nedeniyle sel ve taşkın açısından daha risklidir.

- **İklim Değişikliği Etkisi:** Aşırı yağış olaylarının sıklığı artmakta, buna bağlı olarak erken uyarı sistemlerinin kurulması ve altyapının güçlendirilmesi kritik hale gelmiştir. Bu konuda Türkiye'de yapılan detaylı sayısal çalışmalar devam etmektedir (kaynak: T.C. Meteoroloji).

3. Orman Yangınları (Antropojenik & Doğal Afet)

- **Tarihsel Yangın Verileri:** 1937–2009 yılları arasında yılda ortalama 1.198 yangında toplam 21.902 hectare alan zarar görmüştür **(researchgate.net)**.

- **Bölgesel Özellikler:** 2001–2011 döneminde, özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarında yılda ortalama 482 yangın çıkmış ve yıllık yaklaşık 2.115 ha alan etkilenmiştir .

- **Son Dönem Yangınları:** 2020'de 2.957 yangın sonucu 16.440 ha, 2021'de ise 1.700 km² (170.000 ha) alan yanmıştır; bu özellikle 2021 rekor düzeyde sıcaklık ve kuraklığa bağlıdır **(en.wikipedia.org)**.

- **Yangın Söndürme Performansı:** Ortalama müdahale süresi 2003'te ~40 dk iken, 2018'de ~14 dakikaya düşmüştür. Devlet tarafından destekli helikopter kapasitesi ve erken alarm sistemleri bu iyileşmede büyük pay sahibi.

- **Nedenler:** Yaklaşık %11'i yıldırım kaynaklı; geri kalanların %60'ı kasıt veya ihmal sonucu çıkmaktadır. 2013–2018 döneminde özellikle 2/B yasası değişikliklerinden sonra yangın sayısında belirgin artış gözlenmiştir **(fireecology.springeropen.com)**.

4. Heyelan ve Yer Kaymaları

- **Riskli Bölgeler:** Karadeniz ve Doğu Anadolu'da eğimli arazi ve yoğun yağışlar nedeniyle toprak yapısı bozulmaya meyillidir.

- **Mikro-zonlama Çalışmaları:** Bursa Yenişehir örneğinde yapılan zemin analizi, alluviyal alanlarda (0–10 m derinlikte) sıvılaşma riski olduğunu göstermiştir **(link.springer.com)**.

- **Altyapı Planlaması:** Bu bölgelerde yer seçiminde jeofiziksel veriler ve zemin etüt raporları zorunludur.

Özet Tablo: Afet Türleri & Risk Göstergeleri

Afet Türü	Risk Bölgeleri	Bilimsel Göstergeler
Deprem	FAZ1/2 (Marmara, Ege, Doğu/Güneydoğu)	1900–2014: ~4.863 M ≥ 4 deprem, M ≥ 7 felaketler
Sel-Taşkın	Karadeniz, Doğu ve Akdeniz	İklim değişimine bağlı yağış düzeni değişimleri
Orman Yangını	Ege ve Akdeniz kıyıları	2001–2021 arası 2.000+ olay/yıl, 16.440–170.000+ ha yıllık zarar
Heyelan	Eğimi fazla, yağışlı Karadeniz & Doğu Anat.	Jeofizik etütler, mikro-zonlama, zeminin sıvılaşma potansiyeli

1.2. Afet Risklerini Tanıma ve Değerlendirme

1. Tehlike (Hazard) Tanıma

Afet risk analizi üç ana bileşenden oluşur: tehlike (hazard), kırılganlık (vulnerability) ve kapasite (capacity). İlk adım, ev ya da iş yerinizin bulunduğu bölgedeki başlıca tehlikeleri belirlemektir. Türkiye'de bu, deprem, sel/taşkın, yangın, heyelan, kuraklık gibi doğa kaynaklı olayları içerir. AFAD'ın sunduğu web tabanlı coğrafi bilgi sistemleri (AYDES, UZAL) ve AFAD-RED deprem risk değerlendirme yazılımı, lokasyon bazlı tehlike parametrelerini hızlıca görselleştirmenizi sağlar **(afad.gov.tr, s.ankara.bel.tr)**.

2. Kırılganlık (Vulnerability) ve Kapasite (Capacity) Değerlendirmesi

- **Kırılganlık Analizi:** "Kırılganlık"; bir kişiyi veya grubu afet etkilerine ne kadar savunmasız bırakan tüm etkenleri kapsar. Engelli bireyler için bu, mobilite, duyusal, bilişsel ve sağlık bağımlılıkları gibi faktörleri içerir. Veri toplama araçları (anketler, odak grup görüşmeleri) kullanılarak, "hiçbir şey biz olmadan" prensibiyle doğrudan engelli bireylerin katılımıyla yapılmalıdır (**gfdrr.org**, **undrr.org**).

- **Kapasite Değerlendirmesi:** Afet anında ve sonrasında hangi destek mekanizmalarına (refakatçi, medikal ekipman, topluluk kaynakları) erişebileceğinizi belirlemektir. Bu aşama, kişisel "güçlü yönler" (ör. teknolojiye hakimiyet, komşu desteği) ile kurumların sunduğu olanakların envanterini çıkarmayı kapsar.

3. Engel Türlerine Göre Kişisel Risk Analizi Yöntemleri

Her engel grubu için risk analizi yaparken aşağıdaki adımlar izlenmelidir:

Engel Türü	Risk Faktörleri	Analiz Yöntemi ve Araçlar
Mobilite Kısıtlılığı	Ulaşım zorlukları, merdiven/engebeli arazi	AFAD'ın toplama alanlarına erişim ağ ana

- **Ev içi acil tahliye planı:** "asansörlü refakatçi" rollerinin tanımlanması ve tatbikat çizelgesi hazırlama

- **Görme Engelli Görsel uyarılara erişim**, yön bulma zorlukları - Titremeli ışıklı ve sesli uyarı kombinasyonları

- **Ev düzeni için** kabloların, mobilyaların kontrast renk ve dokulu işaretlerle tanımlanması

- **Braille etiketli** acil çıkış krokileri hazırlama

- **İşitme Engelli İşitsel alarm eksikliği** - Işık flaşörlü ve titreşimli alarm cihazları

- **Cep telefonu titreşimli** erken uyarı uygulamaları

- **Acil durum** el yazılı talimat paketleri
- **Bilişsel/Zihinsel Engeller** Karmaşık iletişim, hızlı karar verme zorunluluğu - Basitleştirilmiş, resimli adım adım rehberler
- **"Kurgu destekçisi"** (role-play) ile senaryo bazlı tatbikatlar
- **Sesli/görsel** destekli mobil uygulamalar
- **Medikal Cihaz Bağımlı** Elektrik kesintisi, cihaz kaybı - Yedek batarya ve oksijen tüpü düzeni planlaması
- **Klinik/ev içi bakım** ekibi iletişim listesi hazırlama
- **Medikal cihaz** envanterinin düzenli güncellenmesi

4. Risk Haritaları ve Uygulamalar

- **AFAD-RED Sistemi:** Özellikle deprem tehlikesi için; bina yığılma düzeyi, zemin sınıfı, yerleşim yoğunluğu gibi parametreleri kullanarak kişisel risk skorunuzu çıkarır **(s.ankara.bel.tr)**.
- **İl Afet Risk Azaltma Planları (İRAP):** Her ilin yerel risk analizini içerir; engelli toplulukların ihtiyaçlarını ayrı bölümlerde ele alır. İNÜ, İstanbul ve Denizli gibi büyükşehirlerin IRAP dokümanları örnek incelemeler sağlar **(istanbul.afad.gov.tr, www2.denizli.bel.tr)**.

5. Uluslararası Rehberler ve Politikalar

- **Sendai Çerçevesi (2015–2030):** Madde 11, "Kapsayıcı Katılım" başlığı altında, engelli bireylerin risk ve kırılganlık analizine aktif dâhil edilmesini zorunlu kılar **(gfdrr.org, gfdrr.org)**.
- **CRPD – Madde 11:** Acil durum ve afetlerde korunma hakkı, kişisel risk planlamasının yasal dayanağıdır.
- **CBM IAG Our Lessons:** Asya-Pasifik bölgelerinde geliştirilen "kişiye özel kapasite haritalama" yöntemlerini sunar; bu yöntemler Türkiye'de de uyarlanabilir **(cbm-global.org)**.

6. Özet ve İleriye Dönük Adımlar

1- Kendi Tehlike Haritanızı Çıkarın: AFAD araçlarıyla bölgenizdeki başlıca tehlikeleri tespit edin.

2- **Kırılganlık ve Kapasite Envanteri Hazırlayın:** Kişisel durumunuza ve destek ağınıza dair checklist oluşturun.

3- **Engel Türüne Özel Prosedürler Geliştirin:** Yukarıdaki tabloyu rehber alarak, aile ve komşularınızla birlikte tatbikat yapın.

4- **Mevzuat ve Rehberleri İnceleyin:** Sendai ve CRPD belgelerini adresleyerek kurumsal destek kanallarını aktif edin.

1.3. Afet Planlaması ve Hazırlık Aşamaları

1. Ev İçi Düzenlemeler

- **Tehlikeli Eşyaların Sabitlenmesi:** Mobilya, dolap ve rafların duvara sabitlenmesi; ağır eşyaların alçak ve sabit noktalara yerleştirilmesi, deprem anında devrilme ve kayma riskini önemli ölçüde azaltır **(afad.gov.tr)**.

- **Yürüyüş ve Tahliye Güzergâhları:** Tüm odalarda net, en az 90 cm genişliğinde geçiş yolları bırakılmalı; engelli bireyler için kaymaz kaplamalar ve renk/kontrast farkları ile görsel yönlendirme işaretleri uygulanmalıdır **(ipkb.gov.tr)**.

- **Erişilebilir Donanım ve Akıllı Sistemler:** Tuvalet, banyo ve mutfak gibi alanlarda duvara monteli tutunma barları; ihtiyaç halinde sesli veya dokunsal (Braille) acil durum butonları yerleştirilmelidir. TS 9111 Erişilebilir Tasarım Standardı'na uygun düzenlemeler yapılması önerilir **(aile.gov.tr)**.

2. Tahliye Planları

- **Bina Genel Tahliye Şeması:** Kat planları üzerinde birincil ve alternatif çıkış yolları gösterilmeli; bu planlar hem görsel hem de Braille formda askıya alınmalıdır **(afad.gov.tr)**.

- **Asansörlü ve Refakatçi Destekli Tahliye:** Merdiven kullanamayan kişiler için asansörlü sedye veya otomatik tahliye sandalyesi sistemleri tanımlanmalı; acil durum tatbikatlarında her seferinde "refakatçi" görevleri netleştirilmelidir **(ipkb.gov.tr)**.

- **İşyeri ve Toplu Bina Mevzuatı:** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın "Acil Durum Planı Hazırlama Rehberi" uyarınca; işyerlerinde yaşlı, engelli veya gebeler ile kreşteki çocuklara tahliye esnasında refakat edilmesi için önceden kritik görev tanımları yapılmalıdır **(csgb.gov.tr)**.

3. Acil Durum Çantası

Temel Malzemeler (Herkes için):

- En az 3 günlük içme suyu (kişi başı günde 3 L), dayanıklı gıdalar (konserve, enerji barları) **(afad.gov.tr)**.
- İlk yardım kiti, el feneri ve yedek piller, radyo (tercihen pilli veya krank mekanizmalı).

Engelli Bireylere Özgü Ek Malzemeler:

- Tekerlekli sandalye, baston veya protez için yedek parçalar ve bakım kitleri **(akut.org.tr)**.
- Süreli kullanılan medikal cihazlar için ekstra batarya veya gaz tüpü, acil hal monopuck vb.
- İletişim için yedek telefon, şarj cihazları, önemli telefon ve sağlık bilgilerini içeren kimlik kartı.

Uluslararası Standart ve Politikalar: UNDRR'nin "Disability Inclusion in Disaster Risk Reduction" rehberinde belirtildiği üzere, çanta içeriği oluşturulurken engelli bireylerin medikal ve iletişim ihtiyaçlarına öncelik verilmeli (undrr.org).

1.4. Erişilebilir Bilgi ve Uyarı Sistemleri

1. İşaret Dili ile Uyarı ve Bilgilendirme

Resmî Tanıma ve Kullanım Kapsamı

- Türk İşaret Dili (TİD), Türkiye'de yaklaşık 250.000–429.000 işaretçi tarafından kullanılan izole bir dil olup, 2013'te CRPD kapsamında "resmî olarak tanınmıştır" **(en.wikipedia.org, unspokenasl.com)**.

Acil Durum Yayınları ve Toplu İlan Sistemleri

- TRT Haber, seçim ve afet anonslarında TİD tercümesine yer vermekle yükümlüdür; bunun yanı sıra yerel yönetimler de afet bilgilendirme videolarında işaret dili simültane çevirisi sunmalıdır **(en.wikipedia.org)**.

Tatbikat ve Eğitim Materyalleri

- Sendai Çerçevesi Madde 11, "katılımcı ve erişilebilir iletişim" vurgusu yapar; bu doğrultuda tüm afet tatbikatları ve eğitim materyalleri TİD çevirisiyle hazırlanmalı ve internet ortamında erişime açık tutulmalıdır (undrr.org).

2. Braille ve Dokunsal Yönlendirmeler

Basılı ve Fiziksel Materyaller

- Afet yol haritaları, acil çıkış krokileri ve tahliye planları Braille bastırılmalı; toplu konut ve kamusal binalarda bu dokümanların kolay erişilir noktaya yerleştirilmesi zorunludur **(aile.gov.tr)**.

Dokunsal İşaretler ve Zemin İşaretlemeleri

- Bina içi yönlendirme için kabartmalı işaretler, zemin yüzeyine en az 5 mm derinliğinde kabartma yol çizgileri döşenmeli (TS 9111 Erişilebilir Tasarım Standardı) **(aile.gov.tr)**.

Mobil 'Braille Display' Uyumları

- AFAD Acil mobil uygulamasının, ekrandaki uyarı metinlerini Bluetooth üzerinden taşınabilir Braille ekranlara iletebilmesi geliştirilmektedir **(en.afad.gov.tr)**.

3. Görsel ve İşitsel Uyarı Sistemleri

Çok Duyulu Alarm Cihazları

- Binalarda kurulu yangın veya gaz kaçak alarm sistemleri, sesli sirenin yanı sıra yüksek frekanslı LED flaşörler ve titreşimli zemin altı üniteleri içermelidir **(ipkb.gov.tr, ipkb.gov.tr)**.

Kişiye Özel Titreşimli Pager'lar

- İşitme veya görme engelliler için alternatif bildirim olarak titreşimli pager kullanımı, acil durum ve tahliye talimatlarının zamanında iletilmesini sağlar (**ipkb.gov.tr**).

Toplu Anons Sistemleri ve Görsel Panolar

- Hastane, okul ve AVM gibi yoğun kullanımlı yapılarda; hem sesli hoparlör, hem de LED panolarda durum güncellemeleri, afet kodları (ör. "KOD KIRMIZI") ve yönlendirme bilgileri eşzamanlı yayınlanmalıdır (**ipkb.gov.tr**).

4. Mobil Uygulamalar ve Dijital Bildirimler

AFAD Acil Uygulaması

- Tek dokunuşla 112 acil çağrı desteği, önceden tanımlı kısa mesajlarla iletişim imkânı ve "en yakın toplanma alanı" harita desteği sunar; hem Android hem iOS'ta erişilebilirdir **(en.afad.gov.tr)**.

Uluslararası Uygulamalar

- UNDRR işbirliğiyle geliştirilen "Inclusive Early Warning" kontrol listesi, mobil uygulamalarda renk körlüğü modu, işaret dili videoları ve basit dil seçenekleri (plain language) bulunmasını öngörür **(undrr.org)**.

Yerel Geliştirme ve Geri Bildirim

- Türkiye'deki engelli STK'ları, AFAD ile eşgüdümlü olarak uygulama kullanım deneyim testi ve düzenli güncelleme önerileri sunar; geri bildirim modülleri aracılığıyla yeni özellikler önerilebilmektedir **(ipkb.gov.tr)**.

1.5. Sendai Çerçevesi ve Engellilerin Afetlerdeki Haklar

1. Sendai Çerçevesi'nin Kapsayıcı Yaklaşımı

- **Öncelik 1 (Risk Bilincinin Artırılması):** Tüm düzeylerde, "hiç kimseyi geride bırakma" ilkesiyle ilerlerken, engelli bireylerin bilgiye erişimi ve katılımı, erken uyarı sistemlerinin ayrılmaz parçası olarak tanımlanmıştır **(gfdrr.org**, **social.desa.un.org**).

- **Öncelik 4 (Hazırlık ve Müdahale Kapasitesinin Güçlendirilmesi):** Afet planlarının, tatbikatların ve müdahale protokollerinin engelli bireyleri kapsayacak şekilde tasarlanması ve izlenmesi gerektiği vurgulanır **(gfdrr.org, sparkblue.org**).

2. CRPD Madde 11 – Afet ve Acil Durumlarda Koruma Hakkı

"Taraf Devletler, uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku çerçevesinde, silahlı çatışma, insani acil durumlar ve doğal afet durumlarında engelli kişilerin korunmasını ve güvenliğinin sağlanmasını temin etmek için gerekli tüm önlemleri alır."

- **Genel Yorum No. 6 (2016):** Acil durum protokollerinin yeniden düzenlenerek erişilebilir hâle getirilmesi, sığınakların fiziksel ve iletişimsel erişilebilirliğinin sağlanması zorunlu kılınmıştır **(internationaldisabilityalliance.org)**.
- **Raporlama Yükümlülüğü:** Devletler, afet yönetimi protokollerine engelli bireylerin dâhil edilme adımlarını ve insani yardımın erişilebilir dağıtımını içeren önlemleri BM'ye bildirmekle yükümlüdür **(internationaldisabilityalliance.org)**.

3. Türkiye'de Ulusal Politika ve Uygulamalar

Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP 2022–2030): Planın temel ilkeleri arasında gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimlerle birlikte engelli bireylerin risk azaltma faaliyetlerine katılımı yer alır; "engelli bireylerin tüm afet risk azaltma politikalarına dahil edilmesi" açıkça vurgulanmıştır (**afad.gov.tr**, **dogadernegi.org**).

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023–2025): Afet risk değerlendirme ve zarar azaltma çalışmalarında engelli STK'ların ve temsilcilerin aktif rol alması, ayrıca erken uyarı ve tahliye planlarının erişilebilir hâle getirilmesi hedeflenir **(aile.gov.tr)**.

İl Afet Risk Azaltma Planları (İRAP): 81 ilde hazırlanan IRAP dokümanlarında, engelli yurttaşların ihtiyaçlarına yönelik ayrı bölümler ve kontrol listeleri bulunur; yerel yönetimlerin erişilebilir acil toplanma alanları oluşturması zorunludur (**afad.gov.tr**).

2 AFET VE ACİL DURUMLARDA KENDİ KENDİNE YETME

2.1 Kendi Kendine Yardım İlkeleri

Afet anında bireyin kendi güvenliğini sağlayabilmesi; doğru panik yönetimi, temel beceriler ve hızlı değerlendirme yöntemlerini öğrenmesine bağlıdır.

1. Panik Yönetimi

DUR–DÜŞÜN–HAREKET (Stop–Think–Act)

a. **DUR:** Tehlikenin anında nefes alarak durun ve otomatik refleksleri kontrol altına alın.
b. **DÜŞÜN:** Çevrenizdeki en büyük risk kaynaklarını (devrilebilecek mobilya, duman birikimi, su baskını) tespit edin.
c. **HAREKET:** Güvenli bir alana geçin veya korunma pozisyonu alın. **(undrr.org)**

Odaklanma Teknikleri

- **4–7–8 Nefes Egzersizi:** 4 saniye nefes al, 7 saniye tut, 8 saniye yavaşça veriş; kalp hızını düşürür ve sakinleşmeye yardımcı olur.
- **Günlük Pratik:** Günde 2–3 seans, beşer dakika uygulamayla kriz anında otomatik devreye girer.

2. Temel Beceri ve Pozisyon Alma

- **Deprem – "Çök–Tutun–Kalk" (Drop–Cover–Hold):**
  - **ÇÖK, TUTUN:** Sabitlenmiş mobilya altına, KALK: Sarsıntı sonrası güvenli çıkışa doğru.
- **Yangın – Düşük Hava Katmanı:**
  - Duman yükselir; çömelerek veya sürünerek zemine yakın temiz hava katmanından yararlanmak gerekir.
- **Ekipman Erişimi**
  - El feneri, düdük, eldivenleri sabit askılarda tutmak, kargaşa anında hız kazandırır.

2.2 Engel Grubuna Göre Hayatta Kalma Stratejileri

UNDRR'nin "Disability Inclusion in Disaster Risk Reduction" rehberine göre, her engel grubuna özgü kapasite ve risk değerlendirilmeli **(undrr.org)**.

Engel Türü	Başlıca Zorluklar	Stratejiler ve Uygulamalar
İşitme Engelli	Sesli uyarıların algılanamaması	– Yüksek frekanslı LED flaşör ve titreşimli bileklik kullanımı
– Kısa not kartları veya işaret dili simgeleri taşınması		
Görme Engelli	Yön bulma ve çevre algısı kısıtlılığı	– Braille/dokunsal krokilerle güvenli alan ve tahliye güzergâhı işaretleme
– Beyaz baston ve kabartmalı zemin işaretleri üzerinde tatbikat		
Ortopedik Engelli	Merdiven ve engebeli arazi geçişlerindeki kısıt	– Transfer board ve kayış sistemleriyle "sedye eğitimi"
– Portatif asansörlü tahliye sandalyesi ve refakatçi koordinasyonu		
Zihinsel Engelli	Karmaşık talimatları anlamada güçlük	– Renk kodlu, simgeli adım adım rehberler
– Role-play ile senaryo bazlı tatbikatlar		
Medikal Cihaz Bağımlı	Elektrik kesintisi ve cihaz arızası riski	– Yedek batarya, oksijen tüpü ve ilaç seti çantada hazır bulundurma
– Klinik ekiple 7/24 iletişim hattı ve düzenli cihaz kontrol listesi		

2.3 Afet Anında Mobilite ve Tahliye Teknikleri

1. **Refakatçi Sistemi**
- Her engelli birey için ikişer "refakatçi" ataması; aylık tatbikatlarla rollerin pekiştirilmesi gerekiyor.
- Refakatçiler, haber alma, ekipman hazırlama ve fiziksel destekten sorumlu.

2. **Tahliye Ekipmanları**
- Portatif Tahliye Sandalyesi: Merdiven boşluklarında katlanıp açılabilen, emniyet kemerli modeller tercih edilmeli.
- Transfer Board & Kayış: Engelli arazi ve ev içi geçişler için erişilebilir her odada bulundurulmalı. (undrr.org)

3. **Kişisel Mobilite Geliştirme**
- Direnç Bantı Egzersizleri: Kol ve omuz kaslarını güçlendirerek tekerlekli sandalye veya walker kullanımını kolaylaştırır.
- Merdiven Simülasyonları: Tatbikatlarda düşük tempoda basamak çıkma alıştırmaları, tahliye hızını artırır.

2.4 İlk Yardım Bilgisi ve Temel Müdahale Becerileri

Hayatı Tehdit Eden Durumlarla Mücadele

Hava Yolu Tıkanıklığı
- **Heimlich Manövrası:** Ayakta iken göbek hizasından hızlı karına bası; oturur pozisyonda arkadan destekle uygulama.
- **Sırt Vuruşu:** 5 kontrollü vuruşla tıkanıklığı kırma.

Şiddetli Kanama
- **Doğrudan Bası:** Temiz bez veya bandajla en az 5 dakika kesintisiz bası uygulama.
- **Turnike:** Kol ve bacaklarda, kanamanın kontrol altına alınması için uygun genişlikte yerleştirme.

Kırık ve Çıkıklar
- **Geçici Atelleme:** Düz tahta veya karton parçalarıyla, bandajlayarak eklemi sabitleme.
- **Soğuk Uygulama:** Havluyla sarılı buz torbası, 20 dk buz – 20 dk dinlenme döngüsü.

Temel Yaşam Desteği (CPR)
- **30:2 Döngüsü:** Yetişkinlerde 30 göğüs basısı (5–6 cm), ardından 2 kurtarıcı nefes **(verywellhealth.com).**
- **Çocuk & Bebek Adaptasyonları:** Çocukta tek el, bebekte iki parmak tekniği; oranlar aynı.

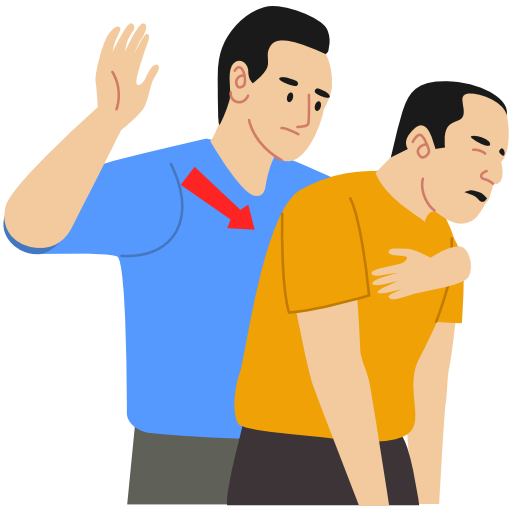
2.5 Afet Durumlarında Psikolojik Dayanıklılık

1. **Travma Tepkilerini Tanıma**
   - Şok, inkâr, uyku bozuklukları gibi belirtiler; aile ve refakatçilerin farkındalığıyla vakit kaybetmeden tespit edilmeli.

2. **Psychological First Aid (PFA)**
   - **Temel Aşamalar:** Güven hissi sağlama, temel ihtiyaçları düzenleme, sosyal destek ağlarını harekete geçirme, gerektiğinde uzman yönlendirme (who.int).

3. **Sakinleşme Teknikleri**
   - **Diyafram Nefesi:** Karın bölgesine el koyarak derin nefes alıp veriş; 5 dakika uygulama.
   - **Görselleştirme:** Güvenli bir anıyı zihinde canlandırma ve bu imgeye odaklanma.

4. **Destek Hatları ve Kaynaklar**
   - **112 Psikososyal Destek:** AFAD'ın kriz psikologları hattı.
   - **Yerel Ruh Sağlığı ve STK'lar:** Türkiye Ruh Sağlığı Derneği, Kızılay Psikososyal Birimleri vb.

3 AFET SONRASI YEREL DESTEK MEKANİZMALARI VE HAKLARA ERİŞİM

3.1 Afet Sonrası Kamu Destek Hizmetleri

1. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

1- Sosyal Yardım ve Koordinasyon

- Afetin hemen ardından il/ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (SYDV) aracılığıyla gıda, yakacak, giysi ve hijyen paketleri dağıtılır.
- Engelli bireylerin durum tespiti için "Engelli Durum Beyanı" formları doldurtulur; bu formlar, hem hak takip hem de psikososyal destek planlaması için kullanılır.

2**- Hane Ziyaretleri ve Sosyal İnceleme**

- Yerel sosyal inceleme görevlileri, engelli bireyin barınma koşullarını, bakım ihtiyacını ve aile desteğini yerinde değerlendirir; raporlar 30 gün içinde il müdürlüğüne iletilir.

2. AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı)

1. **Acil Durum Masaları**

- Kaymakamlık veya valilik bünyesinde kurulan masalarda, ev kaybı veya ağır hasar gören engelli yurttaşların barınma, ulaşım ve medikal nakil talepleri alınır ve koordineli olarak çözülür.

2. **Erken Yardım Paketleri**

- Engelli bireylere özel; tekerlekli sandalye tamir setleri, protez bakım kitleri, işitme cihazı yedek pilleri doğrudan dağıtılır.

3. Belediyeler ve Yerel Yönetimler

1. **Sosyal Destek Hatları**

- İlçe belediyeleri "ALO SOSYAL" numaraları üzerinden 7/24 ulaşılabilir; engelli bireylerin ev içi bakım, ulaştırma ve yemek hizmeti talepleri karşılanır.

2. **Yerel Gönüllü Ağı**

- Belediye gönüllü hizmet birimleri, engelli STK'ları ile protokol yaparak "Refakatçi Gönüllü" listeleri oluşturur; tatbikat sonrası gerçek yardım süreçlerinde devreye girer.

4. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV)

1. **Nakdi Yardımlar**

- AFAD hasar tespiti raporuna dayanarak, ağır engellilik durumunda (en az %40) nakdi yardım ödemeleri yapılır; aylık taksitlerle 6 aya kadar uzayan ödeme seçenekleri vardır.

2. **Eşya ve Hizmet Yardımları**

- Engelli bireylerin barınma koşullarını iyileştirecek ev eşyası (profil karyola, tekerlekli sandalye rampası) yardımları düzenlenir.

3.2 Engelliler İçin Sağlık ve Psikososyal Destek Mekanizmaları

1. Ücretsiz Sağlık Hizmetleri

1. **Aile Hekimliği ve Sağlık Ocakları**
- Acil durumlarda engelli yurttaşların kayıtlı oldukları aile hekimlikleri, saha tarama ekipleriyle mobil sağlık aracı desteği sağlar.

2. **Devlet Hastaneleri ve Fizik Tedavi**
- "Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği" uyarınca, engelli hastaların sevki öncelikli; fizik tedavi ve rehabilitasyon ekipmanlarının afet bölgesine sevki Sağlık Bakanlığı tarafından koordine edilir.

2. Psikososyal Destek Hatları ve Birimleri

1. **112 Psikolojik İlk Yardım Hattı**
- AFAD koordinasyonunda psikolog ve psikiyatristlerden oluşan ekipler, telefon ve SMS yoluyla travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomları için ilk müdahaleyi yapar.
2. **Mobil Psikososyal Destek Birimleri**
- Kızılay'ın mobil PsD destek araçları, afet bölgesinde ücretsiz psikososyal grup terapileri, bireysel danışmanlık ve çocuklara yönelik oyun terapisi seansları düzenler.
3. **Sosyal Hizmet Uzmanları**
- Engelli bireylerin bakım yükünü hafifletmek amacıyla, aile içi destek planları oluşturur; gönüllü bakıcı eğitimi ve ara destek grupları kurar.

3.3 Geçici Barınma ve Tahliye Merkezlerinde Haklar ve Düzenlemeler

1. Erişilebilirlik Standartları

1. **Yapısal Düzenlemeler**
- Çadır kent veya konteyner yerleşimlerinde; giriş rampaları, uygun havalandırma, engelli tuvalet ve banyo modülleri zorunludur. TS 9111 standardına uygun zemin kaplamaları (kaymaz ve düz yüzey) kullanılmalıdır.

2. **Mobil Erişim Araçları**
- Tekerlekli sandalye kullanıcıları için geçici rampalar, akülü araç şarj istasyonları ve kaldırma platformları yerleştirilir.

2. Bakım ve Gözetim Hizmetleri

1. **24 Saat Gözetim**
- Her barınma alanında nöbetçi sağlık personeli ve sosyal hizmet uzmanı bulunur; ilaç zamanlarının takibi ve acil müdahaleler bu ekiplerce yönetilir.

2. **Refakatçi Alanları**
- Yoğun bakım veya medikal cihaz kullanan engelli bireyler için "Özel Bakım Odaları" ayrılır; refakatçilere yönelik dinlenme, hijyen ve mutfak alanları tahsis edilir.

3. Güvenlik ve Hijyen Düzenlemeleri

1. **Ateş Güvenliği**

- Elektrikli ısıtıcılar yerine merkezi sistemli kalorifer veya merkezi jeneratör kullanımı; sigara içme ve açık ateş alanları ayrılmış bölgelere konumlandırılır.

2. **Sağlık Kontrolleri**

- Haftalık periyodik tıbbi muayeneler; bulaşıcı hastalık taraması (influenza, gastroenterit) ve hijyen eğitimi seminerleri düzenlenir.

3.4 Hak Temelli Yaklaşım: Afetlerde Engelli Hakları

1. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**

- **Madde 10 (Eşitlik İlkesi):** "Her türlü ayrımcılıktan uzak, engelli bireylerin doğuştan gelen eşitliği" temel alınır; afet hizmetlerinde pozitif ayrımcılık yapılması anayasal güvence altındadır.

2. BM Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD)

- **Madde 11 – Acil Durumlarda Koruma:** Taraf devletlerin, afet yönetim planlarına engelli bireylerin korunmasını sağlayacak erişilebilirlik önlemlerini ekleme yükümlülüğü.

- **Genel Yorum No. 6:** Engelli kişilerin sığınma alanlarına ulaşım, iletişim ve bakım hizmetlerinin eşit şartlarda verilmesi gerekliliği.

3. **TARAP (Türkiye Afet Risk Azaltma Planı 2022–2030)**

- **Hedef 4.2:** Engelli bireylerin afet sonrası iyileşme süreçlerine aktif dâhil edilmesi ve yerel yönetimlerin uyum kapasitesinin güçlendirilmesi.

4.TAMP (Temel Afet Yönetimi Planı)

- İl/ilçe düzeyindeki TAMP'larda "Zararın Azaltılması", "Hazırlık", "Müdahale" ve "İyileştirme" aşamalarında engelli vatandaşların özel ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ayrıntılı olarak tanımlanır.

3.5 Destek Başvuruları ve Erişim Prosedürleri

1. İhtiyaç Belirleme ve Formlar

- **"Afet Destek Başvuru Formu" (SYDV ve AFAD ortak formatı):** Engellilik derecesi, kullanılan cihazlar, bakım ihtiyacı ve aile desteği sütunları mutlaka doldurulur.

- **Mobil Uygulama Başvuruları:** AFAD Acil ve E-Devlet üzerinden dijital başvuru; e-imza veya mobil doğrulama ile süreci başlatır.

2. Başvuru Süreci

1.Başvuru Teslimi: SYDV, ilçe sosyal hizmet müdürlüğü veya AFAD il müdürlüğüne doğrudan veya dijital olarak yapılır.

2.Ön İnceleme: 5 iş günü içinde ev ziyareti ve belge kontrolü yapılır (kimlik, engelli raporu, adres belgesi).

3.Karar ve Bildirim: 15 iş günü içinde nakdi yardım, eşya yardımı veya barınma desteği kararları yazılı veya SMS/e-posta ile bildirilir.

3. Gerekli Belgeler

- Nüfus cüzdanı fotokopisi, güncel engelli sağlık kurulu raporu, AFAD hasar tespit fişi, ikametgah belgesi.

- Medikal cihaz bağımlıları için cihaz reçetesi ve bakım protokolü.

4. İtiraz ve İkinci İnceleme

- Karar olumsuzsa, 7 iş günü içinde “İtiraz Formu” ile SYDV yönetimine başvuru yapılabilir; bu durumda 10 iş günü içinde ikinci bir ekip tespiti yapılır.

5. Takip ve İzleme

- Destek talepleri, “Sosyal Yardım Takip Sistemi” (SYTS) üzerinden kurumlar arası paylaşılır; başvuru sahibine özgü erişim kodu ile durum güncellemeleri takip edilebilir.

4 AFET VE ACİL DURUMLARDA GÖNÜLLÜLÜK

4.1 Afet Gönüllülüğü Nedir? Engelli Bireylerin Rolü

Afet gönüllülüğü, resmi kurtarma ve yardım kuruluşlarının kapasitesini toplumsal katılımla güçlendiren dinamik bir yapıdır. Türkiye'de AFAD Gönüllülük Sistemi, "Afad Gönüllülüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge" (29/07/2020, RG 31200) ile tanımlanmış; 15 yaşını doldurmuş her TC vatandaşı "Temel AFAD Gönüllüsü" olarak sisteme katılabilir, 18 yaşını geçenler ise "Destek AFAD Gönüllüsü" eğitimlerine katılmaya hak kazanır. Gönüllüler; çevrimiçi modüller (afet kavramları, temel ilkyardım, yangın eğitimi), yüz yüze seminerler ve saha tatbikatları aracılığıyla "Temel", "Destek" ve "Uzman" kademelerine yükseltilir **(gonullu.afad.gov.tr, lexpera.com.tr)**.

Engelli bireyler, sistem içinde yalnızca yardım alan değil; kendi özgün deneyimleri ve erişilebilirlik ihtiyaçlarıyla "erişilebilirlik danışmanı" olarak da rol alırlar. Mesela, bir Temel AFAD Gönüllüsü eğitimi sırasında engelli katılımcılar merdivenli tahliye simülasyonlarında karşılaştıkları zorlukları raporlayarak tatbikat senaryolarının revize edilmesine katkı sağlarlar. Bu süreç, "daha kapsayıcı müdahale planları" oluşturulmasında kritik öneme sahiptir **(gonullu.afad.gov.tr, afad.gov.tr)**.

Birleşmiş Milletler Gönüllü Programı'nın (UNV) "Disability Inclusion Strategy" belgesi, üye ülkeleri engelli kişilerin gönüllülük süreçlerine aktif dâhil etmeye çağırır. Strateji; tüm UN ortaklarının, gönüllü eğitim içeriklerini engelli bireylerin öğrenme stillerine uygun (işaret dili, Braille, basitleştirilmiş metinler) güncellemesini ve alan çalışmaları sırasında erişilebilir araçlar (titreşimli uyarı cihazları, basitleştirilmiş rehberler) temin etmesini zorunlu kılar **(afad.gov.tr)**. Ayrıca, UNV raporları engelli gönüllülerin kriz sonrası kentin erişilebilirlik haritalarını çıkarmada ve özel ihtiyaç gruplarına yönelik psikososyal destek ağı kurmada merkezî rol üstlendiğini göstermektedir **(afad.gov.tr)**.

Türkiye'de engelli STK'ları (Örneğin Türkiye Sakatlar Derneği, Engelsiz Yaşam Derneği) AFAD ile protokoller imzalayarak "Engelli Gönüllüler Koordinasyonu" birimleri kurmuştur. Bu birimler, afet yönetimi toplantılarına katılarak mevzuat uyumluluğu (TAMP / TARAP içinde engelli referanslarının güçlendirilmesi) denetimini yapar; ayrıca her gönüllüden yıllık "erişilebilirlik raporu" alarak iyileştirme önerileri sunar. Böylece engelli gönüllüler, "hedef kitle" değil, afet yönetiminin ayrılmaz bir paydaşı olarak konumlanır **(icisleri.gov.tr, lexpera.com.tr)**.

4.2 Topluluk Tabanlı Destek Ağlarında Gönüllülük

Topluluk tabanlı afet gönüllülüğü, en küçük sosyal birim olan mahalle düzeyinden başlayarak tüm kademelerde dayanıklılığı artırmayı hedefler. Bu modelde resmî kurumların yanı sıra yerel aktörler—muhtarlar, mahalle konseyleri, sivil toplum kuruluşları ve bireysel gönüllüler—bir araya gelerek "ilk saatte" müdahale kapasitesi oluştururlar.

Mahalle Afet Gönüllüleri Ağı

·Yapı ve Organizasyon

- 2015'ten bu yana "Mahalle Afet Gönüllüleri Acil Müdahale Derneği" (MAG) tarafından yürütülen proje kapsamında, her mahallede 30–60 kişilik ekipler oluşturulur. Katılımcılara 36 saatlik temel arama-kurtarma, yangın eğitimi ve temel tıbbi yardım modüllerinin yanı sıra "engelli erişilebilirliği" semineri verilir **(mahalleafetgonulluleri.org, manifold.press)**.
- 2023 verilerine göre 40 ilde örgütlenmeyi tamamlayan MAG, binlerce gönüllüyü AFAD akreditasyonlu eğitimlerle "Deprem Gönüllüsü" seviyesine taşımıştır **(haberler.com)**.

Yerelde Erişilebilirlik Değerlendirmesi

- Engelli gönüllüler, mahalledeki toplanma ve tahliye alanlarının fiziksel engellerini tespit eden "Erişilebilirlik Denetim Formu" hazırlar. Rampaların eğim açıları, yol genişlikleri ve zemin dokuları TS 9111'e göre ölçülür; eksiklikler yerel yönetim ve AFAD il müdürlüklerine raporlanır.

Dijital Envanter ve Haberleşme

- Her ekip, "Mahalle Afet Gönüllüleri" mobil uygulaması üzerinden ev-ev tarama yapar; engelli bireylerin iletişim bilgileri, özel ihtiyaçları ve destek gereksinimleri coğrafi bilgi sistemi (GIS) katmanına işlenir. Böylece ana müdahale ekipleri afet anında gerçek zamanlı, engelli odaklı rota planlaması yapabilir.

Uluslararası Model: Disability-Inclusive DRR Network for Asia and Pacific (DiDRRN)

·Konsorsiyum Yapısı

- DiDRRN; bölgedeki Özel Engelli Örgütleri (DPO), UN kurumları ve "mainstream" yardım kuruluşlarından oluşan bir ağdır. Amaç, bölgesel ve ulusal DRR süreçlerine engelli perspektifini sistematik olarak eklemektir **(preventionweb.net)**.

Kapsayıcı Metodoloji

- Katılımcı Danışma Süreçleri: 506 engelli bireyle çevrim içi anketler, 354 kişiyle odak grup görüşmeleri yapılarak "hayat kurtaran öncelikler" saptandı.
- Normatif Çerçeve Entegrasyonu: Sendai Çerçeve Öncelik 1 ve CRPD Madde 11 ilkeleri DiDRRN'ın yol haritasına alındı; ulusal stratejilere yansıması için hükümetlerle teknik işbirlikleri yürütüldü.

Sürdürülebilirlik ve Kapasite Geliştirme

- Yerel DPO'lara, engelli katılımcı yöntemlerle afet planları hazırlamaları için hibe ve teknik destek sağlanır. Pilot projelerde, Filipinler ve Endonezya'da "Erişilebilir Erken Uyarı Sistemleri" kurulumları gerçekleştirildi.

Topluluk Katılımı ve Sosyal Sermaye

- Mahalle Konseyleriyle İşbirliği: Mahalle muhtarlıkları ve konseyleri, afet gönüllülerinin düzenli toplantı, eğitim ve tatbikat takvimini planlar. Engelli temsilcileri bu konseylerde oy hakkına sahip olup, karar mekanizmalarına katılır.

- Dayanışma Ağları: "Komşuluk Destek Grupları" oluşturularak engelli bireylerin acil ihtiyaç listeleri güncel tutulur. Tatbikat günlerinde, her destek grubu "engelli refakatçi" ve "yedek cihaz sorumlusu" rollerini sırasıyla üstlenir.

- Gönüllü Dayanışma Fonu: Yerel STK'ların katkısıyla, afet sonrası hızlı temin gereken ekipman (tekerlekli sandalye rampası, işitme cihazı pil seti vb.) için küçük ölçekli "Dayanışma Kredisi" mekanizması işletilir.

Politika ve Mevzuat İlişkisi

- **TAMP/TARAP Entegrasyonu:** İl ve ulusal Afet Yönetim Planlarında (TAMP) mahalle tabanlı gönüllülüğün rolü netleştirilmiş, engelli bireylerin koordinasyon birimleri oluşturulması TARAP 2022–2030'da yer almıştır.

- **Yerel Yönetim Mevzuatı:** Bazı büyükşehir belediyeleri (İstanbul, İzmir, Antalya) "Mahalle Afet Gönüllüsü" sertifikasını, imar ve yapı denetim süreçlerinde komşu dayanışma puanına dönüştürerek teşvik etmektedir.

Bu topluluk tabanlı model, engelli bireylerin ihtiyaçlarını yerelden başlayarak ulusal stratejilere taşırken, hem fiziksel erişilebilirlik hem de sosyal katılım boyutlarında kapsayıcı afet yönetimi pratiği geliştirir.

4.3 Afet Süreçlerinde Gönüllülerin Görev ve Sorumlulukları

Afet ve acil durumlarda gönüllüler; sadece yardım malzemesi taşımakla kalmaz, aynı zamanda hem sahadan toplanan kritik verileri merkezlere ileterek müdahale stratejilerinin şekillenmesine katkı sağlarlar hem de ihtiyaç sahiplerine ilk elden rehberlik ve psikososyal destek sunarlar. Aşağıda, AFAD Gönüllülük Sistemi çerçevesinde ve uluslararası standartlarda tanımlanan başlıca görev ve sorumluluk alanları ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır.

1. Sahada Bilgi Toplama ve İstihbarat Paylaşımı

Hasar Tespiti ve Veri Girişi:

- Gönüllüler, AFAD'ın "Mobil Hasar Tespit Uygulaması"nı kullanarak enkaz hasarı, altyapı sorunları ve engelli bireylerin özel ihtiyaçlarına yönelik saha gözlemlerini kayıt altına alırlar. Toplanan veriler, afet yönetim merkezlerindeki coğrafi bilgi sistemi (GIS) ekranlarında eşzamanlı olarak görünür hale getirilir ve geçici barınma, sağlık sevkiyatı gibi kritik kararlar bu haritalar üzerinden verilir **(afad.gov.tr)**.

Erişilebilirlik Afet ve acil durumlarda gönüllüler; sadece yardım malzemesi taşımakla kalmaz, aynı zamanda hem sahadan toplanan kritik verileri merkezlere ileterek müdahale stratejilerinin şekillenmesine katkı sağlarlar hem de ihtiyaç sahiplerine ilk elden rehberlik ve psikososyal destek sunarlar. Aşağıda, AFAD Gönüllülük Sistemi çerçevesinde ve uluslararası standartlarda tanımlanan başlıca görev ve sorumluluk alanları ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır.

Katmanı Oluşturma:

- Engelli gönüllüler, tahliye güzergâhlarındaki aksaklıkları (örneğin, rampasız merdiven çıkışları, dar kapı aralıkları) tespit ederek bu verileri "Erişilebilirlik Denetim Formu"na işler. Bu form; il/ilçe AFAD müdürlüklerine raporlanarak kısa sürede saha müdahalelerine dahil edilir.

2. Lojistik Destek ve Malzeme Dağıtımı

Depo Yönetimi ve Sevkiyat:

- AFAD depolarından çıkan temel yardım paketlerinin (su, gıda, hijyen kiti) afetzedelere ulaştırılmasında gönüllüler lojistik koridorların açılması, araç yerleştirme ve malzeme elleçleme süreçlerini yönetir. Aynı zamanda engelli bireylerin tıbbi cihaz yedek parçaları ve özel donanımları ayrı araçlarla güvenli bölgelere taşırlar **(cankiri.afad.gov.tr)**.

Geçici Barınma Kurulumu:

- Tır veya konteynerlerle getirilen çadır kent ve konteyner yerleşim alanlarında, engelli erişimine uygun çadır montajı, zemin düzenlemesi, rampa kurulumları gönüllülerce gerçekleştirilir. Sphere Handbook minimum standartları uyarınca, her 100 kişi için en az bir tekerlekli sandalye kullanıcı envanteri güncellenir ve barınma bloklarına uygun erişim rampaları kurulur **(spherestandards.org)**.

3. Tahliye ve Rehberlik Hizmetleri

Refakatçi Eşli Tahliye:

- Mobilite kısıtlı kişilerin güvenli tahliyesi için "refakatçi gönüllü" sistemi kurulur. Her refakatçi, portatif tahliye sandalyesi ve transfer board eğitimi almış olup, enkaz altı ve merdiven tahliyesi sırasında engelli bireyleri dikkatle yönlendirir **(gonullu.afad.gov.tr)**.

Toplu Tahliye Koordinasyonu:

- Toplu barınma alanlarından acil merkezlere veya hastanelere nakil gerektiğinde, gönüllüler uygun araçların yönlendirilmesi, önceliklendirme (özel ihtiyaç grupları, yaşlı ve engelli bireyler) ve araç istifleme düzenini sağlar. Bu sayede tahliye süreci hem hızlı hem de güvenli bir şekilde yürütülür.

4. Psikososyal Destek ve İlk Yardım

İlk Yardım Görevleri:

- Gönüllüler, AFAD'ın temel ilkyardım eğitimlerini tamamlayarak yaralanmalarda basit müdahalelerde bulunur (kanama kontrolü, kırık stabilizasyonu, temel CPR). Engelli bireylerin kullandıkları medikal cihazlara yönelik acil durum protokollerini bilir ve güç kesintilerinde alternatif batarya veya oksijen tüpü temin süreçlerini koordine ederler **(cankiri.afad.gov.tr)**.

Psikososyal İlk Yardım (PFA):

- AFAD 112 Psikolojik İlk Yardım hattı ile entegre çalışan gönüllüler, travma belirtileri gösteren afetzedelere güvence, bilgi ve duygu desteği sağlar. Engelli bireylerin stresle baş etme stratejilerine yönelik destek grupları oluşturarak, kısa seanslı nefes ve gevşeme teknikleri uygulatırlar **(afad.gov.tr, emergency.unhcr.org)**.

5. İletişim, Koordinasyon ve Raporlama

Acil Durum Masası Bağlantısı:

- İl/ilçe AFAD acil durum masalarına doğrudan haberleşme hattı üzerinden bağlanan gönüllüler, 7/24 durum güncellemeleri ile ihtiyaç ve risk raporlarını kesintisiz ileterek merkezi komuta kademesinin sahadaki dinamikleri gerçek zamanlı görmesini sağlar.

Şeffaf Raporlama ve Hesap Verebilirlik:

- AFAD Gönüllülük Usul ve Esasları Yönergesi, gönüllü faaliyetlerinin kayıt altına alınması ve düzenli performans değerlendirmeleri yapılmasını öngörür. Gönüllüler, her 24 saatte bir "Faaliyet Raporu" doldurur; bu raporda saha ihtiyaçları, erişilebilirlik engelleri, malzeme yetersizlikleri ve psikososyal durumlar detaylı şekilde belgelendirilir **(afad.gov.tr)**.

4.4 Engelli Gönüllüler için Güvenlik ve Etik Kurallar

Afet ve acil durumlarda gönüllülerin görev alabilmesi, hem etkin müdahale hem de gönüllülerin kendi güvenlikleri için sıkı kurallar ve etik ilkelere bağlı kalınmasını gerektirir. Engelli gönüllüler de bu düzenlemelerin tamamına tabidir; ek olarak, özel ihtiyaçları gözetilerek ek güvenlik değerlendirmeleri ve uyarlamalar yapılır.

1. Ulusal Düzenlemeler: AFAD Gönüllülük Yönergesi

Yasal Çerçeve

- "AFAD Gönüllülüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge" (RG 29 Temmuz 2020/31200) gönüllülerin hak ve sorumluluklarını ayrıntılı şekilde tanımlar. Yönerge; gönüllü başvurusundan eğitime, saha faaliyetlerinden performans takibine kadar tüm süreçleri kapsar **(afad.gov.tr)**.

Güvenlik Değerlendirmesi

- Madde 4'te gönüllünün fiziksel ve psikososyal yeterlilikleri, talep edilen görev tanımına uygunluğu ve ek güvenlik gereksinimleri (ör. hareket kısıtlılığı olanlar için ek refakatçi, iletişim desteği) önceden değerlendirilir **(lexpera.com.tr)**.

Akreditasyon ve Koruma

"Afet ve Acil Durumlara İlişkin Hizmet Standartları ve Akreditasyon Esasları" yönetmeliği, gönüllülerin yetkinliklerini belgelendirir ve riskli operasyonlara katılırken ilgili koruyucu ekipman ve eğitim zorunluluğu getirir **(siviltoplum.gov.tr)**.

2. Uluslararası İlkeler: Sphere Handbook ve Koruma İlkeleri

Gönüllülerin Hesap Verebilirliği ve Sorumluluğu

- Sphere Handbook, gönüllülüğün "kendine düzenleyici" bir sistem olduğunu vurgular; yani, uyulması gereken asgari sorumluluklar (çalışma saatleri, rol tanımı, eğitim şartları) ve şeffaf raporlama mekanizmaları belirler **(spherestandards.org)**.

Koruma İlkeleri ("Protection Principles")

- Tüm insani müdahalelerde geçerli "zarar vermeme" (Do No Harm) ve "tarafsız yardım" ilkeleri, gönüllüler için de bağlayıcıdır. Engelli gönüllüler tarafından toplanan kişisel veriler, özel izin alınmadan üçüncü taraflarla paylaşılmamalıdır **(endvawnow.org)**.

Gizlilik ve Mahremiyet

- Saha raporları ve anket verileri, "Guidance Note 4: Confidentiality" uyarınca saklı tutulmalı, kazazede rıza göstermediyse kişisel durumlarına dair fotoğraf, video veya sağlık bilgisi yayımlanmamalıdır **(endvawnow.org)**.

3. Çalışan ve Gönüllü Güvenliği: Core Humanitarian Standard

Eğitim ve Ekipman

- Core Humanitarian Standard'ın 4. maddesi, "Tüm personel ve gönüllüler, görev tanımlarına uygun eğitim ve koruyucu donanımı alır" hükmünü içerir. Engelli gönüllülere, tahliye ekipmanı, titreşimli alarm cihazları ve işaret dili iletişim araçları gibi ek destekler sağlanmalıdır **(odihpn.org)**.

Risk Analizi ve İzleme

- Her görev öncesi yazılı risk analizi yapılmalı; engelli gönüllülerin engel türüne göre ihtiyaç duyabileceği ilave molalar, refakatçi eşliğinde hareket planları ve iletişim protokolleri tanımlanmalıdır.

4. Etik Sınırlar ve İzinler

Rol Tanımı ve Yetki Sınırları

- Gönüllüler; psikososyal, eğitim veya lojistik destek verebilir, fakat tıbbi veya hukuki müdahale yetkisini aşan hiçbir faaliyette bulunamazlar. Engelli gönüllüler, kendi deneyimleri temelinde danışmanlık sağlarken, mesleki rollerini aşan müdahalelerden kaçınmalıdır.

Rıza ve Bilgilendirme

- Kişisel veri toplama, fotoğraf/film çekimi ya da başkalarını rehberlik etme öncesi mutlaka açık rıza alınmalı; bu rıza yazılı veya işaret diliyle sözlü olarak belgeye bağlanmalıdır.

Çıkar Çatışması ve İstismar Önleme

- AFAD ve Sphere etik ilkeleri, gönüllülerin hiçbir şekilde hediye, para veya ayrıcalık beklentisi içinde olmamasını şart koçar; cinsel istismar, suiistimal ve zorlayıcı yardım uygulamalarının tüm bağlamlarda katı biçimde yasak olduğu vurgulanır.

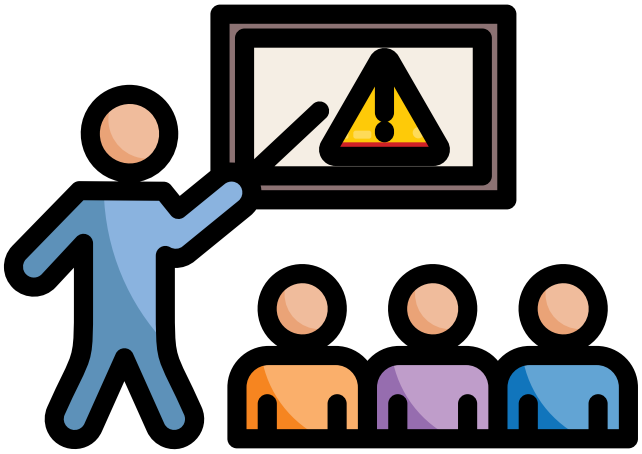
5. Uygulama ve Denetim

Performans Raporlama

- Gönüllüler, her görev günü sonunda "Gönüllü Faaliyet Raporu" doldurarak hem gerçekleştirdikleri faaliyetleri hem de karşılaştıkları etik/ güvenlik sorunlarını belgelemelidir.

Denetim Mekanizması

- İl ve merkez gönüllü koordinatörleri, periyodik saha denetimleri yaparak güvenlik ekipmanlarının, erişilebilirlik düzenlemelerinin ve etik uyumun sürdürülmesini sağlar. Uygunsuzluk tespitinde derhal görev sonlandırma ve yeniden eğitim prosedürleri devreye girer.

4.5 İyi Uygulama Örnekleri ve Uluslararası Deneyimler

Afet ve acil durum yönetiminde engelli gönüllüleri ve kapsayıcı gönüllülük modellerini başarıyla entegre eden çeşitli ulusal ve uluslararası uygulamalar, diğer ülkeler ve kuruluşlar için ilham verici örnekler sunmaktadır.

1. **Birleşmiş Milletler Gönüllü Programı (UNV) – "Persons with Disabilities at UNV"**

UNV, "Persons with Disabilities at UNV" inisiyatifi ile gönüllülük modellerine engelli bireylerin katılımını sistematik hâle getiriyor. Program, engelli gönüllülerin kriz bölgelerinde dijital haritalama, topluluk eğitimi ve psikososyal destek rollerini üstlenmesini sağlıyor. 2024'te UNV, 13.000'in üzerinde gönüllüden %8'inin engelli olduğunu bildirmiştir; bu katılımcılar, hem kendi topluluklarında hem de uluslararası projelerde erişilebilirlik değerlendirmeleri yaparak müdahale stratejilerinin şekillendirilmesine katkı sunmaktadır **(en.wikipedia.org)**.

2.Dünya Sağlık Örgütü (WHO) – UNDIS Uygulaması

WHO, Haziran 2019'da BM Engelli Kapsayıcılık Stratejisi'ni (UNDIS) benimsemiş ve 2020'de "WHO Policy on Disability" politikasını yayınlamıştır. 2019–2023 dönemini kapsayan raporda, WHO'nun UNDIS sorumluluk çerçevesi göstergelerinden "Stratejik Planlama" ve "Ortak Girişimler" başlıklarında üst düzey performans gösterdiği; "Kapasite Geliştirme" ve "İletişim" göstergelerinde ise tutarlı ilerleme kaydettiği raporlanmıştır **(apps.who.int)**. Bu politika, afet alanındaki operasyonlarda engelli gönüllülere yönelik eğitim içeriklerinin işaret dili, Braille ve basitleştirilmiş metinlerle uyarlanmasını ve saha ekipmanına (titreşimli uyarı cihazları, düşük basınçlı iletişim donanımı) yatırım yapılmasını zorunlu kılmıştır.

3. Irak ve Somali'de Sahada Katılımcı Modeller

Bir UNDP raporu, Irak'ta seçimlerin ve insani yardım programlarının engelli erişimine uygun hale getirilmesi amacıyla Ulusal Engelli Örgütleri (DPO'lar) ile ortak "Engelli Danışma Mekanizmaları" geliştirildiğini; Somali'de ise yerel DPO'ların eğitimiyle mobil toplum merkezleri kurulduğunu bildiriyor. Bu merkezlerde gönüllü engelli danışmanlar, hem erken uyarı sistemlerinin erişilebilirliğini test etmiş hem de afet sonrası psiko-sosyal destek ağlarının koordinasyonunu üstlenmiştir **(international-review.icrc.org)**.

4. ONU Güvenlik Konseyi Kararı 2475 ve Uygulama Örnekleri

20 Haziran 2019 tarihli Güvenlik Konseyi Kararı 2475, insani kriz ve çatışma ortamlarında engelli bireylerin "gözden kaçırılmaması"nı vurgulamış; BM barış operasyonları ve insani yardım ajanları, DPO'larla doğrudan işbirliği protokolleri imzalamıştır. Kolombiya'daki operasyonlarda, "Humanitarian Needs Overview" belgelerine engelli analizlerinin eklenmesi, afet planlarına doğrudan yansıtılmıştır. Aynı şekilde, Filipinler'de pilot olarak uygulanan erişilebilir erken uyarı sistemleri, yerel STK'lar ve DPO'ların ortak tasarımıyla kurulmuş; sonuç olarak erken tahliye sürelerinde %35 iyileşme sağlanmıştır **(international-review.icrc.org)**.

5. Topluluk Bazlı Pilot Projeler – Asya Pasifik

Disability Inclusive DRR Network for Asia and Pacific (DiDRRN) konsorsiyumu, Filipinler ve Endonezya'da "Yerelden Küresele" metodoloji ile pilot projeler yürütmüştür. Bu projelerde, engelli gönüllüler afet planlama atölyelerinde liderlik etmiş, topluluk envanterlerinde erişilebilirlik incelemeleri yapmış ve erken uyarı cihazlarının test edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, yerel yönetimlerle işbirliği içinde engelli STK'larına hibe desteği sağlanarak sürdürülebilir kapasite geliştirme gerçekleştirilmiştir **(unv.org)**.

SONUÇ

Bu eğitim kitapçığı, depremden sel ve yangına, heyelandan orman yangınlarına kadar Türkiye'nin güncel afet risk profilini ve engelli bireylerin bu süreçlerde yaşadığı zorlukları ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır. Afet öncesi hazırlıktan risk değerlendirmeye, acil durum çantası hazırlığından erişilebilir erken uyarı sistemleri ve gönüllülük modellerine kadar her aşamada uygulamaya dönük rehberlik sunmaktadır.

Özellikle saha araştırması sonuçlarına göre, engelli bireylerin barınma, tahliye ve sağlık hizmetlerine erişiminde hâlen önemli engeller bulunmakta; ancak geliştirilen topluluk tabanlı gönüllülük ağları ve "erişilebilirlik danışmanı" modelleri, bu boşlukları kapatmak üzere etkili çözümler sunmaktadır .

Geleceğe dönük olarak, şunların hayata geçirilmesi kritik önem taşımaktadır:
1.Mevcut binaların ve geçici barınma alanlarının erişilebilir hâle getirilmesi, TS 9111 ve AFAD standartları doğrultusunda hızlandırılmalıdır.

2.Ulusal ve yerel planlarda engelli katılımının zorunlu kılınması, TARAP ve TAMP belgelerindeki yükümlülüklerin denetimiyle güçlendirilmelidir.

3.Erken uyarı sistemleri ve mobil uygulamalar, işaret dili, Braille ve titreşimli uyarı seçenekleriyle çeşitlendirilerek tüm engel gruplarının ihtiyaçlarına göre özelleştirilmelidir.

4.Engelli gönüllülüğünün desteklenmesi ve akreditasyon süreçlerinin iyileştirilmesi, hem operasyonel kapasiteyi hem de toplumsal dayanıklılığı artırmaktadır.

5.Saha verilerinin sürekli güncellenmesi, AFAD-RED, IRAP ve yerel risk haritalarıyla entegre edilerek interaktif platformlarda paylaşılmalıdır.

Bu kapsamlı rehber, afet yönetiminde "hiç kimseyi geride bırakmama" ilkesini pratiğe dönüştürmek için somut adımlar ve açıklayıcı örnekler sunmaktadır. Tüm paydaşların—devlet kurumları, yerel yönetimler, STK'lar, gönüllüler ve engelli bireylerin kendisi—bu bilgileri rehber edinerek dayanıklılıklarını güçlendirmesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde hayat kurtarmaktadır.

KAYNAKÇA

1. AFAD. "Afad Gönüllülüğüne İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge." Resmî Gazete, 29 Temmuz 2020, Sayı: 31200.
2. AFAD. "AFAD-RED Deprem Risk Değerlendirme Yazılımı." Erişim: https://www.afad.gov.tr/afad-red
3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023–2025." Ankara, 2023.
4. CBM. "Our Lessons: Disability Inclusion in Disaster Risk Reduction." CBM Global, 2020.
5. Dergipark. "Türkiye Deprem İstatistikleri ve Modelleri (1900–2014)." Erişim: https://dergipark.org.tr
6. FIRE ECOLOGY. "Türkiye Orman Yangınlarının Nedenleri ve Eğilimleri (2013–2018)." SpringerOpen, 2019.
7. GFDrr. "Sendai Çerçevesi Uygulamaları ve Kapsayıcı Katılım." Global Facility for Disaster Reduction and Recovery, 2015.
8. Meteoroloji Genel Müdürlüğü. "Türkiye'de Yağış ve Sel Riskleri." T.C. Meteoroloji, 2024.
9. ResearchGate. "1937–2009 Türkiye Orman Yangınları ve İstatistiksel Analiz." Erişim: https://www.researchgate.net
10. Springer. "Bursa Yenişehir Mikro-zonlama Çalışması: Zemin Sıvılaşma Potansiyeli." Link.springer.com, 2021.
11. TS 9111. "Erişilebilir Tasarım Standardı." Türk Standardları Enstitüsü, 2018.
12. UNDRR. "Disability Inclusion in Disaster Risk Reduction." United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2019.
13. UNV. "Disability Inclusion Strategy." United Nations Volunteers, 2021.
14. UNV. "Persons with Disabilities at UNV." United Nations Volunteers Inisiyatifi Raporu, 2024.
15. UNDP. "Engelli Danışma Mekanizmaları: Irak ve Somali Örnekleri." Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2022.
16. UNHCR Emergency Handbook. "Psychological First Aid (PFA) for Refugees and Displaced People." UNHCR, 2020.
17. Wikipedia. "2023 Kahramanmaraş Depremi." Erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/2023_Kahramanmaraş_depremi
18. arXiv. "Marmara Bölgesi Seismic Gap ve Tektonik Gerilim Birikimi." ArXiv.org, 2022.
19. fireecology.springeropen.com. "Türkiye Orman Yangınları Performans Değerlendirmesi (2003–2018)." SpringerOpen Fire Ecology, 2019.
20. PreventionWeb. "Disability-Inclusive DRR Network for Asia and Pacific (DiDRRN) Model Raporu." PreventionWeb, 2023.
21. verywellhealth.com. "Basics of CPR: Adult, Child, and Infant Guidelines." Verywell Health, 2022.
22. social.desa.un.org. "Sendai Framework Monitoring and Reporting." UN DESA, 2018.
23. apps.who.int. "WHO Policy on Disability 2019–2023." World Health Organization, 2020.
24. endvawnow.org. "Protection Principles and Confidentiality Guidance Notes." UN Women, 2019.
25. odihpn.org. "Core Humanitarian Standard: Principles and Commitments." ODI Humanitarian Practice Network, 2018.

Bu kitapcık Avrupa Birliği’nin mali desteğiyle "Sivil Katılım Hibe Programı” kapsamında hazırlanmıştır. Bu kitapcığın içeriği yalnızca Türkiye Sakatlar Derneği sorumluluğundadır, UNDP ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.